

שיבושים וטעויות בלימוד

מים ראשונים: כבר הקדשנו דף מיוחד בשם לא שמעתי, שכחתי, טעיתי בפרשת שמיני, והפעם נתמקד בביטוי "שבשתא" היינו שיבוש או נוסח לא נכון, בלימוד בע"פ או בספר.

מסכת פסחים דף קיב עמוד א – קשה לתקן שיבוש

חמישה דברים צוה רבי עקיבא את רבי שמעון בן יוחי כשהיה חבוש בבית האסורין.¹ אמר לו: רבי, למדני תורה. אמר: איני מלמדך. אמר לו: אם אין אתה מלמדני - אני אומר ליוחי אבא ומוסרך למלכות. אמר לו: בני, יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק. אמר לו: ומי בסכנה? והלא עגל בסכנה.² אמר לו: אם בקשת ליחנק - היתלה באילן גדול, וכשאתה מלמד את בנך - למדהו בספר מוגה. מאי היא? אמר רבא ואיתימא רב משרשיא: בחדתא, שְׁבִישְׁתָּא כיון דעל - על.³

מסכת בבא בתרא דף כא עמוד א – איזה מורה עדיף?

ואמר רבא: הני תרי מקרי דרדקי,⁴ חד גריס ולא דייק וחד דייק ולא גריס - מותבינן ההוא דגריס ולא דייק, שבשתא ממילא נפקא.⁵ רב דימי מנהרדעא אמר: מותבינן דדייק ולא גריס, שבשתא כיון דעל - על.⁶

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תלמוד תורה סימן רמה סעיף יט – הלכה כרב דימי

¹ בדינו מספר מקורות על רבי עקיבא שנחבש בבית הסוהר, אולי בשל תמיכתו במרד בר כוכבא או משום שלימד תורה ברבים (גמרא ברכות סא אחרי הויכוח עם פפוס בן יהודה, משל השועל והדגים). ראו בגמרא עירובין כא ע"ב, סנהדרין יב ע"א, ודברינו יוס פיטרת רבי עקיבא ביום הכיפורים.

² השיח בין ר' עקיבא ושמעון בר יוחאי נשמע קצת מוזר. ממה מתיירא ר' עקיבא אחרי שכבר נתפס ע"י המלכות, האם ציפה שלפחות לא ימיתוהו? ומה פשר "האיום" של ר' שמעון בר יוחאי שיגיד "ליוחאי אבא" והוא ימסור את ר' עקיבא למלכות? - ראו פירוש שטיינזולץ שמשביר שאמירה זו הייתה בהיתול (היה להם שם זמן ומצב רוח להיתולים?). ותשובת רבי עקיבא שיותר משהעגל רוצה לינוק הפרה רוצה להניק, מה באה לומר? שוב מפרש שטיינזולץ: "אלא שחושש אני מפני הסכנה". גם המשפט האחרון של ר' שמעון שהעגל היינו הוא מסתכן יותר, מה פירושה? שלגביך ר' עקיבא המצב אבוד בכל מקרה? כך או כך, רבי עקיבא נענה לכאורה ללחציו של ר' שמעון בר יוחאי, כפי שעולה מהמשך הדרשה, אבל כל מה שר' עקיבא מלמד אותו להלן, איננו "תורה" במובן הקלאסי, אלא תורת דרך-ארץ שמן הסתם לא על זה נרדף ר' עקיבא ונחבש בבית הסוהר. אז אפשר שבסופו של דבר, ר' עקיבא התחכם על ר' שמעון בר יוחאי? נשאיר לשואבי המים לדון עוד ועוד בשיח מעניין זה.

³ ואת שלושה הדברים הנוספים שלימד ר' עקיבא לרשב"י, שוב נשאיר לשואבי המים לדלות במקור. ראו באותו הדף שם נוסח אחר של "שבעה דברים שציווה רבי עקיבא את ר' יהושע בנר", וגם הם כולם בדרך ארץ; ובהם העצה: "אל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים" (רש"י שם: שהם טרודים בלימוד ולא בעסקי הציבור). עניינינו הוא נושא השיבוש והביטוי "כיון דעל - על", היינו שיש להקפיד בלימוד נכון ומדויק בספר מוגה ולהלן גם ממורה בקיא ומדייק, משום ששיגאה שנקבעה בראש התלמידי, שוב קשה מאד לתקנה. מה שעלה - עלה ונכנס לראש. ראו גם לשון רבינו חננאל על הדף: "וכשתבקש ללמד לבנך למדהו בספר מוגה דשבשתא דעל על, כלומר אם יקרא בנך בטעות הטעות שנכנס בלבו כבר נכנס מי יסירהו מלבו?". ומה פשר התוספת "בחדתא", שתרגומה לעברית הוא "בחדש"? רש"י (רשב"ם) מסביר שמדובר בתלמיד (תינוק) "כשהוא מתחיל ללמוד", היינו בצעדיו הראשונים בלימוד. ושטיינזולץ מפרש: "בלימוד חדש", משמע ככלל נושא (סוגיה) שנלמד פעם ראשונה. אך מהרש"א בחידושי אגדות סבור שמדובר בספר חדש שעוד לא עבר הגהה. ובאשר למילה שבשתא, ניקדנו אותה שְׁבִישְׁתָּא עפ"י נוסח שטיינזולץ, אך בר"ף ואחרים בעקבותיו, נכתב "שבשתא" שנראה לנקד שְׁבִישְׁתָּא, והרי לנו שבמילה שיבוש עצמה יש שינויים או שמא שיבושים ונוסחאות

⁴ מלמדי תינוקות. ראו בגמרא שם ההקשר של נושא פתיחת בית לימוד בחצר השותפים, אם הוא כעסקים אחרים כרופא, אומן, גרדי וכו', שניתן למנוע את פתיחתם, או שהוא מקרה מיוחד שלא ניתן למחות כנגדו בשל הערך של לימוד תורה (ראו שם תקנת יהושע בן גמלא להקמת בתי ספר). משם נגרר הדיון לבחירה או העדפה בין שני סוגי מלמדים.

⁵ שני מלמדי תינוקות: אחד ידען ובקיא גדול ("גריס") אבל לא מדייק בנוסח ובדקדוק המילים, והשני בקיא פחות אך מדייק היטב במה שיודע - מי משניהם תעדיף כמורה לילדיך? רבא בוחר בידען אך אינו מדייק משום שהוא סבור "שבשתא ממילא נפיק" - ברבות הזמן יגדל התלמיד וילמד גם מאחרים והשיבושים ייעלמו בהדרגה. והרי לנו סתירה מיניה וביה בשיטת רבא, שבגמרא פסחים לעיל אמר: "שבשתא - כיון דעל, על". ריטב"א בחידושו על הדף מנסה לפשר ומסביר שלא מדובר במלמד "שמלמד טעות" - זה פשיטא שפסול, אלא במלמד שיודע אל נכון את הנוסח ("גריס") אבל לא מדקדק ("מדייק") לבדוק ולוודא שהתלמידים מדייקים: "שאינו מדקדק בהם לעיין אם לומדין טעות". אך עדיין קשה שלא לראות סתירה בדברי רבא, סתירה בין הגישה הפדגוגית המחמירה: "שבשתא כיון דעל על", ובין הגישה המקלה: "שבשתא ממילא נפקא".

⁶ רב דימי חולק על רבא, הוא חושש מאד מטעויות ראשוניות בלימוד לקטנים ומעדיף את המלמד שמדייק גם אם אינו בקיא בכל הנושא הנלמד (מקרא, משנה). רב דימי לא מוכן לקבל את הכלל "שבשתא ממילא נפיק" ודבק בכלל (שרבא עצמו טבע במקור הקודם): "שבשתא כיון דעל - על". ההוכחה שלו היא מהסיפור של יואב שהרג את כל הזכרים מאדם/עמלק וקרא בפסוק: "תמקה אַת זְכָר עַמְלֵק" (דברים כה יט) כאילו כתוב: תמקה אַת זְכָר עַמְלֵק". ראו במקור שם שבגין טעות זו ביקש יואב להרוג את מלמדו. ראו שם גם ציטוט הפסוק בירמיהו מח י: "אָרוּר עֹשֶׂה מְלֶאכֶת ה' רְמִיָּה וְאָרוּר מְנַע חֲרָבוֹ מִדָּם". שיבושים וטעויות עלולים להביא עד כדי שפיכות דמים! ועפ"י פירוש ריטב"א לעיל המלמד של יואב כן דייק במילה זכר, אבל לא בדק ויודא שהתלמיד יואב משנן נכון: "והכיר בו כי למד יואב הטעות מעצמו ולא דקדק עליו". ובכל זאת, כל כך כעס עליו יואב עד שביקש להורגו.

אם יש כאן שני מלמדים, האחד קורא הרבה ואינו מדקדק עמהם להבינם על נכון, ואחד אינו קורא כל כך, אלא שמדקדק עמהם להבינם, לוקחין אותו שמדקדק יותר.⁷

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ב הלכה ג – מלמד המתרשל

מלמד התינוקות שהוא מניח התינוקות ויוצא, או שהוא עושה מלאכה אחרת עמהן, או שהוא מתרשל בלימודן, הרי זה בכלל "ארור עושה מלאכת ה' רמיה", לפיכך אין ראוי להושיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק.⁸

מסכת מכות דף טז עמוד ב – המלמד שפשע

כי הא דהוא מקרי דרדקי דהוה פשע בינוקי, אדרה רב אחא, ואהדרה רבינא, דלא אשתכח דדייק כוותיה.⁹

מסכת חולין דף קמא עמוד א – משניות משובשות¹⁰

משנה: הנוטל אם על הבנים – ר' יהודה אומר לוקח ואינו משלח ...

גמרא: ... תא שמע: "גנב וגזלן ישנן בכלל מלקות - דברי רבי יהודה". והא הכא, דלאו שניתק לעשה הוא, דרחמנא אמר: "לא תגזול", "והשיב את הגזלה", שמע מינה: טעמא דר' יהודה משום דקסבר לאו שניתק לעשה לוקחין עליו! אמר ליה ר' זירא: לאו אמינא לכו כל מתניתא דלא תניא בי רבי חייה ובי רבי אושעיא - משבשתא היא, ולא תותבו מינה בי מדרשא.¹¹

מסכת בבא מציעא דף צו עמוד א – החריפות משבשת

⁷ נפסקה הלכה כרב דמי שיש להעדיף את המלמד המדייק גם אם ידיעותיו פחותות ובלבד שלא יטמיע בתלמידים נוסחאות שאח"כ יהיה קשה מאד לעקרו. להלכה התקבלה איפוא התיזה "שבשתא – כיוון דעל על". ראו לשון פסקי ריא"ז (ר' ישעיה דטרני "השני") קידושין פרק א הלכה ז: "היו בעיר שני מלמדין, האחד מרבה בלימוד ואין מדקדק בתלמודו, והאחר מדקדק בלימודו ואינו מרבה בלימוד, מושיבין זה שמדקדק בתלמודו, לפי שהשיבוש שעלה בפי התינוק כבר עלה וקשה להעבירו ממנו". קביעת ההלכה כרב דמי נזכרת כבר בשאלות רב אחאי שנראה להלן, ראו גם יד רמ"ה על הסוגיה בגמרא בבא בתרא, שולחן ערוך הרב יורה דעה הלכות תלמוד תורה א יא ועוד. ואיפה הרמב"ם?

⁸ ברמב"ם לא נמצא דין שני המלמדים בדומה לשולחן ערוך לעיל, אך בשל ציטוט הפסוק מירמיהו: "ארור עושה מלאכת ה' רמיה" שנזכר בגמרא בבא בתרא בהקשר לשיטת רב דמי (ראו בהערה 6 לעיל), מבינים רבים וטובים שגם רמב"ם פוסק כשיטת רב דמי החוששת מהשתרשות שיבושים ומעדיפה את המדקדק על פני הגריס ("גמיר", למדן). אך אפשר שבקטע זה מתייחס רמב"ם לנושא מלמד שמתרשל בתפקידו על הגבול של פשיעה, מה שמסביר את נקיטת הלשון הקשה "ארור". (בשולחן ערוך מובאים דברי הרמב"ם הנ"ל מילה במילה, אך בסעיף נפרד מהדין של הבחירה בין שני סוגי המלמדים. ראו יורה דעה הלכות תלמוד תורה סימן רמה סעיפים ז, יח, יט). יש גם לשים לב להגדרת המלמד הרצוי עפ"י רמב"ם: "אין ראוי להושיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק". נראה שרמב"ם במכוון לא נכנס לדילמה של שני סוגי המלמדים. צריך לעשות כל מאמץ למצוא מלמד שמכיל את כל התכונות החשובות: מוסרי, זריז ומדייק. ובחיי המעשה, כבר ייעשו הפשרות שיעשו, כמו במקור הבא.

⁹ אגב הנושא הקודם, נגררנו לנושא המלמד שפשע הראוי לדיון נפרד אך קשור גם לנושא השיבוש בלימודים. נסביר תחילה את הגמרא. רב אחא הדיר מלמד שפשע (ריחק בנדר את המלמד מהקהל, הדיר את הציבור ממנו, מעין נידוי או חרם), אך רבינא החזיר אותו משום שלא נמצא מלמד דייקן כמוהו. ראו עניין זה גם בגמרא גיטין לו ע"א ובכורות מו ע"א. יש כאן חזרה ברורה על חשיבות הדיוק והדקדוק בלימוד התלמידים וחיוזוק לכאורה של שיטת רב דמי, אך השאלה המרכזית שנשאלת היא מה ההגדרה של "מלמד שפשע"? רש"י בגמרות הנ"ל מסביר שפשיעת המלמד הייתה שהוא "מכה אותם יותר מדאי" (ואז איך נחזיר אותו ללמד? נשים מישהו שישגיח עליו? ואם ישבו ויכה את התלמידים?). עפ"י הרמב"ם לעיל נראה שפשיעתו היא שהיה "מניח את התינוקות ויוצא" או "עושה מלאכה אחרת" בזמן שהוא צריך ללמד ולהשיג, שזו גם בעיה של הלכות חושן משפט וגניבה ממש (הרמב"ם לא מדבר על הדחתו ולא על החזרתו). אבל הרמב"ם גם מזכיר מקרה שהמלמד היה "מתרשל בלימודו", וזה אולי מתקרב לשיטת ריטב"א שכבר הזכרנו לעיל שפשיעת המלמד הייתה "שלא היה קובע יפה בלימודיהם והיו מתבטלים או שלא היה מדקדק לתקן טעותיהם" – הוא המלמד שהוא "גריס ולא דייק" – גם זו נקראת "פשיעה"! לכך אפשר לצרף את פירוש מגן אבות לרשב"ץ על המשנה במסכת אבות פרק ד משנה יג: "רבי יהודה אומר הרי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון". ואלה דבריו של רשב"ץ (רבי שמעון בן צמח דוראן, צפון אפריקה ספרד מאה 15): "ארור עושה מלאכת ה' רמיה, והוא עשה מלאכתו רמיה שלא השיגח בלימוד התלמידים אם היו קורין בשיבוש ... ועל זה הזהירו חז"ל שם להושיב מלמד המדקדק בקריאה, והוא יותר טוב ממי שאינו מדקדק בקריאה אעפ"י שהוא יותר גדול בחכמה ממנו, משום דשבשתא כיון דעאל עאל".

¹⁰ נעשה אתנחתא בנושאנו העיקרי ונבחן מספר דוגמאות של שיבושים במקורות המובאים במהלך הדיונים בתלמוד.

¹¹ הגמרא מנסה שם לברר את שיטת ר' יהודה שפוסק שמלקים מי שעבר על איסור "לא תיקח האם על הבנים", האם הוא סבור שיש עונש מלקות על לאו שניתק לעשה, היינו על לאו שניתן לתקן ע"י פעולה חיובית ומצוות עשה, כמו שם שיש מצוות "שלח תשלח את האם". לאחר שהגמרא דחתה את הניסיון להוכיח ממצוות שילוח הקן, היא מנסה להוכיח שר' יהודה סובר שלוקים על לאו הניתק לעשה, מדין גזל שגם שם יש איסור לאו "לא תגזול", אך לצידו גם מצוות עשה שיכולה לתקן: "והשיב את הגזלה". אך ר' זירא דוחה את הברייתא המובאת שם ב"תא שמע", בטענה גורפת שכל מקור תנאי שלא העדתי (אני ר' זירא) לכם עליו שהוא מביט מדרשם של ר' חייה ור' הושעיה (תוספתא), הוא משובש ואין ללמוד ממנו בבית המדרש! מקרה נוסף מצוי בגמרא קידושין מז ע"ב בדיון אם אפשר לקדש בפיקדון (בויתור על החזרתו) כאשר רבא מעיר על מקור שהובא שם לצורך הדיון שהוא משובש: "ותסברא הא מתרצתא? הא משבשתא היא". עוד בגמרא גיטין עג ע"א כאשר בדיון על גט שניתן בתנאי, מובא מקור תנאי לצורך הבהרת הנושא, אך מתברר שיש בו סתירה מיניה וביה ולפיכך אין להסתמך עליו: "כיון דקשיא רישא אסיפא, לא איתמר בי מדרשא ומשבשתא היא". ומה הפתרון שם? "זיל בתר סברא" – ההיגיון יכריע. וגם שם מעורב האמורא רבא מיועדנן.

בעי רמי בר חמא: בעל בנכסי אשתו - שואל הוי או שוכר הוי? - אמר רבא: לפום חורפא שבשתא. מה נפשך, אי שואל הוי - שאלה בבעלים היא, אי שוכר הוי - שכירות בבעלים היא.¹²

תוספות מסכת פסחים דף קיב עמוד א – בע"פ או בספר¹³

שבשתא דעל על - תימה דרבא גופא אית ליה בלא יחפור (ב"ב דף כא). שבשתא ממילא נפקא!¹⁴ ויש לומר דהיינו כשלומד קמי דגריס ולא דייק שיכול להבין מעצמו כשיגדל, אבל כאן דאיירי בספר שאינו מוגה סומך על ספרו ואינו יוצא מידי טעותו.¹⁵

יפה תואר בראשית רבה כ יא פרשת בראשית – לימוד עצמי מול לימוד מאחרים¹⁶

ובבחינה אחת, הטעויות שמצד קיצור עצמו יותר קלי ההסרה אחר שגדלו עמו, כי עוד יש תקוה כי ישוב יהפוך להבין ענינה, שהאדם חושד תמיד את דעתו שמה טעה, והזמן יספיק להוצאת האמת. אבל המקובל מזולתו לא יתן אל לבו, בחשבו שמה שנמסר לו אמונת אומן, וכהאי גוונא: שבשתא כיון דעל על.¹⁷

ובבחינה אחרת הוא בהיפך, שהטעויות שמצד האדם אחר שדעתו מוטעה, מי ירפאנו? וימשך להן תמיד! אבל מה שקיבל מזולתו, אפשר שהוא בדעתו כשיעיין יסירם מלבו...¹⁸

שאלות דרב אחאי פרשת ואתחנן שאילתא קמב – חזרה למחלוקת רבא ורב דימי¹⁹

ברם צריך למימר: היכא דאיכא תרי מקרי דרדקי חד גמיר וחד גריס, הי מינייהו מותבינן? דגריס מותבינן - שבשתא כיון דגריס בהדי מר ומר ממילא נפקא; או דילמא דגמיר מותבינן - שבשתא דאידיבך תקיפא עד דנפקא?

¹² כאן לפנינו דוגמא של שיבוש שנגרם מעודף פלפול וחרירות. רמי בר חמא "שמפורסם היה בחריפותו" (שטיינזלץ) מאתגר את רבא בשאלה מפולפלת אם בעל שקיבל נכסי מלוג עם הנישואין, נחשב כשוכר או שואל לגבי מידת אחריותו על נכסים אלה. ורבא עונה לו שמרוב חריפות ופלפול, שאלתו היא משובשת משום שבכל מקרה זה דין של "בעליו עמר", בו השואל או השוכר פטור. ראו דיאלוג דומה בין רמי בר חמא לרבא בגמרא נדה לג ע"א, גם שם סונט רבא ברמי בר חמא במשפט: "לפום חורפא שבשתא" – כגודל החריפות, השיבוש. אם נחבר שיבושים מסוג זה לשיבושים במקורות הקודמים בגמרא חולין ובהערה 11, נקבל חיבור מעניין. ר' זירא מדגיש את חשיבות מסורת המסירה למניעת שיבושים, הגמרא בגיטין מציעה להסתמך על "סברא" במקרים של מקור משובש, ואילו רבא כאן מזהיר מחריפות ופלפול יתר שגורמים לשאלות משובשות שאולי בעקבותיהן יצוצו דיוני משובשים ומיותרים. שוב ושוב, עולה דמותו של רבא בנושא השיבושים, אז הגיעה העת לחזור לסתירה בדבריו הוא בה פתחנו את הדף.

¹³ אנחנו חוזרים לדון בגמרות פסחים ובבא בתרא ה"ל, בכללים הלכאורה סותרים: "שבשתא כיון דעל על", לעומת "שבשתא ממילא נפקא".

¹⁴ ולכאורה סותר רבא את עצמו כפי שכבר הערנו.

¹⁵ פירוש תוספות עושה הבחנה בשיטת רבא בין לימוד בספר שאינו מוגה (הגמרא בפסחים, דברי ר' עקיבא לר' שמעון בר יוחאי) ובין לימוד בע"פ מפי מלמד התינוקות (הגמרא בבבא בתרא). אפשר אמנם לפלפל שגם בגמרא בבא בתרא מדובר בלימוד מספרים (מוגהים כמובן) והמלמד לא מקפיד שהילדים קוראים מדויק מהספר (כשיטת ריטב"א לעיל), ובגמרא פסחים מדובר במי שלא מדקדק ללמוד וללמד את בנו מספר מוגה - אך נראה יותר כהצעה הראשונה. ההבחנה היא אולי גם בין מי שלומד בעצמו ובגיל בוגר שאז אכן כל שגיאה תתוקן בקושי רב (אם בכלל), ובין לימוד בגיל צעיר ומפי מלמד ראשון שאחריו יבואו עוד מלמדים אחרים ולימוד עצמי ועיון בספרים (מוגהים) והשגיאות אם נפלו תתוקנה בהדרגה, כפי שקורה בכל תהליך לימודי ורכישת השכלה. אם אמנם כך, אז לפנינו הבחנה פדגוגית-לימודית חשובה ביותר שאפשר שגם מעידה על ההקפדה לשמור דורות רבים את לימוד התורה בע"פ (משנה, תוספתא, ברייתות, תלמוד) עד שהוחלט שאין מנוס מלהעלותה על הכתב. ויש כאן גם 'נבואה' על מה שעתיד לקרות, ואכן אירע בעת שהומצא הדפוס, וספרים רבים לא עברו הגהה כראוי בשל המרוץ להפקת דפוסים, ונוסחאות משובשות השתרשו משום ש"כך כתוב בספר". הבחנה זו של פירוש תוספות לא זכתה אמנם להיכנס להלכה משום שנפסק כרב דימי ולא כרבא, אך היא חוזרת להערתנו לעיל שבפסקי ההלכה כשיטת רב דימי, מהגאונים ועד שולחן ערוך, לא נכנס כל עניין הספר - מוגה או שאינו מוגה, שזה וודאי שיקול מרכזי. ונראה עוד שתוספות מחזיק בשיטתו גם להלכה, ראו פסקי תוספות פסחים פרק י - ערבי פסחים אות רצט: "יכול ללמוד לפני מי שאינו מדקדק, אך לא ילמוד בספר שאינו מוגה". האם זו הלכה כרבא, או הכנסת גורם הספר לפסיקה של רב דימי?

¹⁶ פירוש יפה תואר (רבי שמואל בר יצחק יפה אשכנזי, טורקיה מאה 16) על מדרש רבה מתייחס כאן לדרשה בבראשית רבה כ יא על הפסוק על חוה שהייתה "אם כל חי" - אמם של כל החיים, כולל הרוחות הטובות והרעות, אלה שבבית ואלה שבשדה. שתי שיטות יש שם במדרש מי מהן הטובות ומי הרעות. אנו לא נתעסק בענייני הרוחות ונתמקד בפירוש יפה תואר על הטעויות.

¹⁷ הדעה האחת היא שטעויות שאדם גדל איתן (הרוחות שבבית, הטובות) קלות יותר לתיקון ולהסרה, משום שהאדם סקפטי לגבי עצמו ותמיד חושד או חושב שהוא טועה והחכמה אצל אחרים. לגבי טעויות מסוג זה הזמן יעשה את שלו ו"ספיק להוצאת האמת", וכלשונו שם בהמשך: "שכיון שגדלו עמו יחזור עליהם ולא יבטח באמותם". אבל דעות שאדם מקבל מזולתו (הרוחות שבשדה, הרעות) קשה יותר לשנות ולתקן, משום שהאדם נוטה לתת בהן יותר אמון "בחשבו שמה שנמסר לו אמונת אומן". על טעויות אלה נאמר הכלל "שבשתא כיון דעל על".

¹⁸ הדעה הנגדית היא בדיוק ההפך. דעה עצמית ("רוחות הבית ... שגדלות עמו ומכירות את יצרן" כלשון המדרש שם) היא קשה מאד לשינוי, וכלשונו שם בהמשך: "שכבר נלכד דעתו בהן ומי יצילנו". על טעויות אלה נאמר הכלל "שבשתא כיון דעל על". ודווקא הדעות "הבאים לו מחוץ" (רוחות השדה הטובות) ניתנות לשינוי ולתיקון. וכל אחד ואחת משואבי המים יחוה דעתו איזו משתי הדעות נראות נכונה יותר ומתאימה יותר לניסיון החיים שלה ושלו.

¹⁹ לקראת סוף דברינו חזרנו לעיין בסוגיה בגמרא בבא בתרא, דרך התבוננות באופן שרב אחאי גאון מנסח את מחלוקת רבא ורב דימי. הוא פוסק אמנם כרב דימי, אבל ...

תא שמא: דאמר רבא: הני תרי מקרי דרדקי חד גמיר וחד גריס, דגריס מותבינן - שבשתא ממילא נפקא. ורב דימי מנהרדעא אמר: דגמיר מותבינן - שבשתא דעל על. והלכתא כרב דימי מנהרדעא.²⁰

מחלקי המים

מים אחרונים:

²⁰ משהו בניסוח של רב אחאי גאון הביאנו להרהר שוב במחלוקת רבא ורב דימי: שבשתא כיון דעל על, כנגד: שבשתא ממילא נפקא. אולי זו הפתיחה "ברם צריך למימר", אולי זה אי הבאת הנימוק של רב דימי (הסיפור של יואב והמלמד שלו), כולל השמטת הפסוק הקשה מירמיהו "אָרוֹר עֵשֶׂה מְלֹאכֶת ה' רְמִיָּה וְאָרוֹר מִנְעַ חַרְבּוֹ מִדָּם"; ומנגד הרחבה מעט של שיטת רבא "כיון דגריס בהדי מר ומר" שמרמזת על לימוד יותר ממלמד אחד (ראו דברינו [לימוד מרב אחד או מרבים](#) בדפים המיוחדים). אין ספק שחשוב מאד להטמיע בילדים ובצעירי הצאן נוסחאות מדויקות ועובדות נכונות ככל שאפשר. בפרט בדור "הרעשים" וה"פייקים" בתקשורת וברשתות החברתיות של ימינו. אבל בה בעת חשוב להנחיל להם את מידות הביקורת, הספקנות, המחשבה השנייה והשיפוט העצמי. הרי תמיד יהיו שיבושים וטעויות ואין זה אלא אנושי לטעות - To Err is Human. זאת ועוד, כולנו לומדים מטעויות וכישלונות, כולנו בתהליך ארוך של לימוד ותיקון, נפילה וקימה, ניסוי ותהיה - Trial and error. רב דימי צודק ורבא צודק. שתי השיטות קיימות זו לצד זו. אולי דווקא המודעות לסכנה של "שבשתא - כיון דעל על", היא שמסייעת ליכולת והצורך לתקן: "שבשתא ממילא נפקא". ובוודאי אם ננחיל לילדינו את הרמז שרב אחאי שתל כאן של לימוד ממספר מלמדים "דגריס בהדי מר ומר". בקיצור, רבא לא סותר את עצמו בין הגמרא בפסחים לגמרא בבבא בתרא. רבא מציע את שני צידי המטבע - מטבע סוד הלימוד ורכישת הידע. לא לחינם רבא הוא האמורא שהכריז מספר פעמים באוזני תלמידיו שטעה בהוראתו: "דברים שאמרתי לפניכם טעות הן ביד". ראו שוב דברינו לא שמעתי, שכחתי, טעיתי בפרשת שמיני.